

V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi

Bildiriler Kitabı - IV

(Edebiyat - Felsefe)

12-15 Mayıs 2016, Isparta

İstanbul 2016

Âşık Ruhsatî'nin Şiirlerinde Kur'ân'ın Yansımaları: Âyet İktibasları

Bilge İlhan*

Öz: Kur'ân İslâmiyet'in kabulü ile birlikte edebî eserlerimize kaynaklık etmiş, bu dönemden sonra yazılan eserlerin hemen hepsinde Kur'ân'ın etkisi belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Kur'ân'ın getirdiği esaslar ile şekillenen edebiyatımızda vücuda getirilen bu eserler içerisinde, Kur'ân âyetleri iktibas ve telmih yoluyla kullanılmıştır. Kur'ân'ın izleri klasik edebiyatımızın şairlerinde olduğu gibi halk edebiyatı şairlerinde ve onların eserlerinde de görülmüştür. Bu şairlerden biri de XIX. yüzyılda Sivas'ta yaşamış Nakşibendî bir halk şairi olan Ruhsatî'dir. Şair, şiirlerinde Kur'ân âyetlerine iktibas ve telmih yolu ile sıkça yer vermiş, âyetlerden hem dinî-tasavvufî olarak hem de anlatıma güç katmak amacıyla yararlanmıştır. Ruhsatî, edebiyatımızda Uğru ile Kadı Hikâyesi olarak bilinen, zengin biriyken mal varlığını kaybeden ve hırsız olan Uğru ile görevini gereği gibi yerine getirmeyen bir kadı arasında geçen mensur bir halk hikâyesini nazma aktarmıştır. Didaktik bir amaç ile söylenen hikâyenin içeriğine uygun olarak şair, kâinatın ve insanın yaratılışını anlatan, İslâm inanç esaslarını belirten, toplum hayatını düzenleyen birçok âyeti iktibas etmiş ya da bu âyetlere telmihte bulunmuştur. Çalışmamızda Uğru İle Kadı Hikâyesi'nde âyetlerin geçtiği şiirler tespit edilmiştir. İktibasa ya da telmihe konu olan âyetler ile bu âyetlerin metin içerisinde nasıl kullanıldığı belirlenmiş ve tespit edilen âyetler vasıtasıyla şairin okuyucuya hangi iletiyi vermek istediği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Âşık Ruhsatî, Halk Edebiyatı, Kur'an, İktibas.

Giriş

Halk hikâyeleri, okuyucuya ders vermeyi amaçlayan, içerisinde bir takım mitolojik ve dinsel öğeler barındıran metinlerdir. Ne zaman, nerede ve kim tarafından oluşturuldukları kesin olarak bilinmeyen bu metinler, kitle iletişim araçlarının olmadığı dönemlerde halkı eğlendirme, eğitme, düşündürme gibi pek çok işlevi görmüşlerdir. Ruhsatî'nin nazma aktardığı Uğru İle Kadı Hikâyesi de yukarıda bahsettiğimiz türde bir eserdir. Uğru İle Kadı Hikâyesi hakkında bilgi vermeden önce hikâyeyi nazma aktaran Âşık Ruhsatî hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Ruhsatî, XIX.-XX. yüzyıllar arasında (d.1810?, ö.1911) Sivas yöresinde yaşamış bir halk şairidir. Ömrünün büyük bir kısmını Sivas'ın Kangal ilçesinin Deliktaş köyünde geçirmiş, diğer halk şairlerinin aksine köy köy, oba oba dolaşmamıştır. Henüz on iki yaşında iken an-

DOI: dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.4.B001

* Ankara Üniversitesi, Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
E-posta: bilgeilhan1@gmail.com

nesini ve babasını kaybeden şair bu sebeple düzenli bir eğitim alamamıştır. Ancak ustası Kusûrî'nin ilgisi ile okuma-yazmayı ve İslâmî kültürü öğrenme fırsatı bulmuştur (Özdemir, 2005, 2.15). Ruhsatî, Osmanlı'nın ekonomi, ordu, bilim gibi birçok yönden zayıfladığı bir dönemde oldukça yoksul bir hayat yaşamıştır. Yaşadığı sıkıntıları şiirlerine de yansıtan Ruhsatî, hem ülkenin içerisinde bulunduğu buhranlı durumu hem de yaşamış olduğu zor hayatı şiirlerinde dile getirmiş, eserlerinde yokluk, savaş, yaşadığı dönemden ve felekten şikâyet konularını işlemiştir.

Ruhsatî, diğer halk şairlerinde olduğu gibi bir şeyhe bağlanma geleneğine uymuş ve Nakşibendî şeyhi olan Şeyh Şâkir Efendi'ye intisâb etmiş ancak tasavvuf yolunda ilerleyip derviş olamamıştır (Kaya, 1994, s.38). Bu intisâb edişi eserlerine yansıtan şair, vahdet-i vücûd, sabır, nefis, zikir gibi tasavvufî konuları ve derviş, mürşid, rind, zahid gibi tasavvufî tipleri şiirlerinde işlemiştir.

Ruhsatî, şiirlerinin genelini hece ölçüsü ile yazmış zaman zaman da aruz vezni denemiş ancak bu şiirlerinde sıklıkla vezin hatası yapmıştır. Şairin şiirleri dışında aruz vezni ile kaleme aldığı bilinen tek eseri ise Uğru İle Kadı Hikâyesi'dir.

Uğru İle Kadı Hikâyesi'nin menşei tam olarak bilinmemekle birlikte, içerisindeki İslâmî motiflerin yoğunluğundan ve arkaik inançların azlığından yola çıkılarak İslâmiyet'in kabulünden sonra meydana getirilmiş, Arap kaynaklı bir hikâyedir denilebilir. Hikâyenin taş baskısı, mensur nüshaları mevcuttur. Uğru İle Kadı Hikâyesi'nin bu nüshalarını, 1988 yılında İsmet Çetin "Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Uğru İle Kadı" başlığı ile Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır. Ruhsatî'nin nazma çektiği hikâyeyi ise ilim âlemine tanıtan Dr. Doğan Kaya olmuştur. Kaya, eseri önce 1984 yılında düzenlenen VI. Millî Türkoloji Kongresinde tebliğ olarak sunmuş, 1985 yılında ise "Ruhsatî'nin Uğru İle Kadı Hikâyesi" adı ile yayımlamıştır. Eserin tek nüshası Sivas Altınyayla'ya bağlı Kürkçüyurt köyünde yaşamış olan merhum Saçlı Mehmet Efendi'de bulunmuştur. Dr. Doğan Kaya'nın belirttiğine göre eser üzerinde müstensih kaydı yoktur ve Ruhsatî, eseri nazma aktarırken yukarıda bahsettiğimiz nüshalardan faydalanmıştır (Kaya, 1985, s.8). Hikâye, aruzun remel ve hezec bahirlerinin Türk şiirinde çok kullanılan,

Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün

Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün

Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün/ Me fâ î lün

kalıpları ile yazılmış, fakat pek çok yerde vezin hatası yapılmıştır. Eser, 473 beyitten oluşmaktadır.

Ruhsatî hikâyede yeteneksiz ve meslek etiğine uygun davranmayan bir Kadı'nın sebep olacağı toplumsal bozulmaya dikkat çekmiştir. Eser, şu bölümlerden oluşmaktadır;

- 1) Uğru'nun, Kadı'nın yolunu kesmesi
- 2) Uğru'nun Kadı'yı soymak istemesi
- 3) Kadı ile Uğru arasında hadis ve Kur'an ile ilgili konuşmaların geçmesi ve Uğru'nun bu konularda Kadı'ya üstün gelmesi
- 4) Kadı'nın Uğru tarafından soyulması
- 5) Uğru'nun Kadı'nın evine giderek yeniden ortaya çıkması
- 6) Kadı'nın Uğru'yu imtihan etmesi ve Uğru'nun bu imtihanda da kendini Kadı'ya kanıtlanması
- 7) Kadı'nın Uğru'ya kızını vermesi
- 8) Uğru'nun aslında zengin bir aileden geldiğinin, sonradan yokluğa düşerek hırsızlık yaptığının belirtilmesi ile gerçek kimliğinin açıklanması.

Kur'an-ı Kerim ve hadisler İslâmiyet'in kabulünden sonra halkın hayatında önemli bir yer teşkil etmiştir. İnsan hayatını etkileyen hemen her şeyi bünyesinde barındıran edebiyat da bundan etkilenmiş ve edebî eserlerde Kur'an'dan ve hadislerden iktibaslar yapılmıştır. Çalışmamızda Kur'an'ın yansımalarının net bir şekilde görüldüğü bir halk hikâyesi olan Uğru İle Kadı Hikâyesi'nde geçen âyetleri ele aldık. Hikâyenin yukarıda verdiğimiz epizotları içerisinde âyet iktibaslarının en yoğun olduğu kısım olan "Kadı ile Uğru arasında hadis ve Kur'an ile ilgili konuşmaların geçmesi ve Uğru'nun bu konularda Kadı'ya üstün gelmesi" şeklinde özetlenen bölüm çalışmamızın asıl kısmını oluşturmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, çalışmamızın asıl kısmını, hikâyenin üçüncü bölümü oluşturmakla birlikte Ruhsatî, hikâye boyunca farklı bölümlerde de hem anlatımını güçlü kılmak hem de muhataplarına ders vermek için âyetlere yer vermiştir. Ruhsatî, hikâyenin didaktik yönüne uygun olarak kâinatın yaratılışını, İslâm inanç esaslarını, toplum düzenini, vb. konuları içeren birçok âyeti ya iktibas etmiş ya da bu âyetlere telmihte bulunmuştur.¹

Kâinat ve yaratılış, insanlık tarihi boyunca en fazla merak edilen konulardan olmuştur. Bu konuda yaratılış mitleri oluşturulmuş, sonraları da filozoflar aynı konu hakkında görüşleri sürmüşlerdir. İncil ve Tevrat'ın yanı sıra Kur'an'da da pek çok âyette yaratılış konusundan bahsedilmiştir. Hem insanın merakı hem de kutsal metinlerde kâinatın yaratılışına yer verilmesi, edebiyata da yansımıştır. Klasik edebiyatımızda gök kubbe, Batlamyus'tan gelen eski kozmogoni anlayışına göre dokuz kubbeden oluşmaktadır, aynı zamanda yedi kat olarak da tasavvur edilmiştir (Kurnaz, 1995, s.306). Feleklerin yaratılması yalnızca klasik edebiyatın değil, halk edebiyatının da konusu olmuştur. Bir halk hikâyesi olan Uğru İle Kadı'da da Ruhsatî ilk olarak kâinatın yaratılışı ile ilgili (Mülk, 67/5; Hicr, 15/16; A'râf, 7/54; Yâsîn, 36/39;

1 Çalışmamızda kullanılan beyitler ve mısralar, Dr. Doğan Kaya'nın 1985 yılında yayınladığı *Ruhsatî'nin Uğru İle Kadı Hikâyesi* adlı çalışmasından alınmıştır.

Vâkı'a, 56/75; Burûc, 85/1; Sâffât, 37/88) yedi âyeti iktibas etmiştir. Şair bu âyetleri temelde, şiirinde sanat yapmak için değil, anlatıma güç katmak için didaktik bir kaygı ile söylemiştir. Zira âyetler lafzen iktibas edilmiş, iktibas edilirken de şiirin vezni olan Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün kalıbına ve şiirin nazım birimi olan beyte de sadık kalınmamıştır. Ruhsatî kâinatın yaratılışı ile ilgili âyetleri Uğru ile Kadı arasında geçen aşağıdaki diyalogdan sonra vermiştir.

Uğrı dir ki ilm-i nücûm bildin mi
Ricâl-i gaybı zâhirine aldın mı

On iki burçtan haberin var mıdır
Menâzil-i dakika sana yâr mıdır

Ki böyle gâ'ib itdin yolını
Soyunmazsan tiz görürsin hâlini

Kadı itdi من علم النجوم فقد كفره²
Tuymadın mı yâ niçün"

Uğrı didi ne söyledin kadı sen
Âyeti inkâr eyledin gidi sen

...

Dahi hakkında vardır yedi âyet
Atı bana virüp efendi sen kapat

...

Efendi dir oku ol yedi âyeti göreyim
Helâlinden sana birkaç guruş vireyim

Uğrı dir ki efendi ismin nedir
Dinle imdi ol yedi âyet nedir"

Âyetler metinde şu şekilde geçmektedir;

Birinci âyet ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح³

İkinci âyet ولقد جعلنا في السماء بروجا

Üçüncü âyet والقمر والنجوم مسخرات

Dördüncü âyet والقمر قدرناه منازل

Beşinci âyet فلا أقسم بمواقع النجوم

2 Her kim ilm-i nücûma inansa tahkik kâfir olur.

3 Bu âyet, *Uğru İle Kadı Hikâyesi*'nde انا اترتينا şeklinde geçmektedir.

Altıncı âyet *والسماوات ذات البروج*

Yedinci âyet *الي احر الايه فنظر نظرة في النجوم*"

Yukarıda verilen âyetlerin mealleri şöyledir⁴⁴;

Birinci âyet, "Andolsun ki biz, (Dünya'ya) en yakın olan göğü kandillerle donattık." (Mülk, 67/5)

İkinci âyet, "Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik." (Hicr, 15/16)

Üçüncü âyet, "Ay ve yıldızlar boyun eğmişlerdir. (Emre âmâdedir.)" (A'râf, 7/54)

Dördüncü âyet, "Ay için birtakım menziller tayin ettik." (Yâsîn, 36/39)

Beşinci âyet, "Yıldızların yerleştiği yere yemin ederim ki." (Vâk'a, 56/75)

Altıncı âyet, "Burçların sahibi olan gökyüzüne andolsun ki." (Burûc, 85/1)

Yedinci âyet, "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı." (Sâffât, 37/88)

Uğru'nun, varlığını Kur'an âyetleri ile kanıtlamaya çalıştığı ilm-i nücûm, ilk defâ Bâbil'de yıldızlara tapan Nebatîler döneminde ortaya çıkmıştır. Bu ilmin esasını yedi gezegen ve on iki burç oluşturmaktadır (Pala, 2005, s.230). Ruhsatî'nin hikâyede, Uğru'nun dilinden ilm-i nücûm ile ilgili ısrarla yedi âyetin olduğunu söylemesi, ilm-i nücûmun esasını oluşturan gezegen sayısının yedi olması ile alakalı olabilir. Yıldız ilmini inkâr eden Kadî'ya Uğru, yukarıda verilen âyetleri delil göstererek bu ilmin varlığını kanıtlamıştır. Kadî, bulunduğu makamı hak etmeyen, İslâmî ilimlerde yeterliliği bulunmayan biridir. Bu sebeple ilm-i nücûmu, Nebatîlerin kehanette bulunmak için yıldızlarla ilgilendiği ilim ile karıştırıp inkâr etmekte, inananlara ise kâfir demektedir. Uğru ise fakirdir, makam sahibi değildir, ancak falcılık ile astronomi arasındaki farkı bilen, Kadî'nin Kur'an'da yok olduğunu söylediği ilm-i nücûmun aslında ne olduğunu âyetler ile anlatabilecek kadar hem Kur'an'a hem de astronomiye hâkim biridir. Hikâyede bu fark, okuyucuya ince bir şekilde verilmektedir. Uğru örneği üzerinden, insanın makam sahibi olmamasına rağmen pek çok şeyi bilmesinin muhtemel olduğu, her makam sahibi kişiye de koşulsuz itaat ve itibar edilmemesi gerektiği anlatılmaktadır.

Âyetleri sıraladıktan sonra Uğru, Kadî'dan

Uğrı didi âferin mi efendi

İtmez misin bu yiğide pesendi

mısraları ile tebrik bekler. Kadî, Uğru'yu

4 ⁴ Metinde geçen âyetlerin meallerinde, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDVY, 2013, Ankara (6.baskı) esas alınmıştır.

Kâdı itdi Uğrı sultân âferin
Kurbân olsun ayağına bu serim

mısraları ile tebrik eder. Devamında yine cehaletinin kurbanı olur ve Uğru'ya

Bu sâ'at naHSî mi yoksa sa'id mi
Haberin isterem senden ba'îd mi

sözleri ile içinde buldukları ânın uğurlu mu yoksa uğursuz mu olduğunu sorar. Uğru, ilm-i nücûm ile ilgili verdiği âyetlerin mâhiyetini yanlış anlayan Kadı'ya beklemediği bir cevap verir.

Uğrı dir ki akrabdudur bu sâ'at
Âkil isen al sözümünden nasihat

Bu ay dahi Merih ayıdır
Bu sâ'atda kâdı soymak eyüdir

Amma kâdı ve mü'ezzin olursa
Zarar gelmez hânesinde kalursa

mısralarında o anın kadı soymak için uygun bir saat olduğunu söyler. Âyetleri okuyucuya ders vermek için Uğru'nun ağzından söyleten şair, Kadı'nın basiretsizliğini bir kez daha kanıtlamak için yukarıdaki mısraları söylemiştir. Bu mısralar ile ayrıca şair, Uğru'nun yalnızca Kur'an ilimlerinde değil İslâm inancına ters düşen ilm-i nücûm hakkında da bilgisi olduğunu göstermek istemiştir.

Halk hikâyelerinde başta menfi görünen tip üzerinden okuyucuya ve dinleyiciye ders vermek amacıyla bu tipler üzerine olumlu özellikler yüklenmiştir. Uğru'nun hikâye içerisindeki konumu da bu şekildedir. Uğru, Eski Türkçede "hırsız" demektir. Daha hikâyenin başlangıcında karaktere bir isim değil de menfi bir sıfat yüklenmesi okuyucuda, Uğru'nun olumsuz bir tip olduğu kanaatini uyandırmıştır ama hikâyenin devamında, Uğru'nun müsbet bir tip olduğu anlatılmış, bu anlatımda âyetler Uğru'nun olumlanmasına aracı kılınmıştır. Âyetlerin metin içerisinde kullanımında, anlatımı ve menfi bir tip olarak görülen Uğru'yu güçlendirici didaktik bir amaç güdülmüştür denilebilir.

Kâinatın yaratılışı ile ilgili bu âyetler, Uğru'nun müsbet bir tip olarak görünmesini sağlarken başta olumlu bir tip gibi görünen ve "kadı" olarak tanıtılan hikâyenin diğer kahramanının menfi bir tip olduğunun anlaşılmasını da sağlamıştır.

Ruhsatı'nın Uğru ile Kadı Hikâyesi içerisinde kullandığı bir diğer âyet ise Yasin, 36/65. âyetidir. Kadı, kendisini soymaması için Uğru'ya

Kâdı itdi sen de Müslümânsın ey gözüm
Gel incitme bendenizi tut sözüm

Gel kerem kıl âhım alma bu gice
Anlaşıldı sen efendi ben hoca

Azdı zâhım toğrı sandım bu râyı
Sen geldin yıkıldı gönlüm sarâyı

mısraları ile yalvarır. Uğru, Kadı'nın yalvarmalarına aldırılmaz ve

Uğrı dir ki kulak vir şu âyete
Yarın başına kopan kıyâmete

اليوم نختم علي افواههم و تكلمنا ايديهم و تشهد ارجلهم بما كانوا يكسبون⁵
Şu âyetin ma'nâsına kulak vur
Bakalım sende mi bende mi kusûr

Yarın senden sorar Uyûbu's-Settâr
Tuymadin mı القاضيان في النار⁶

sözleri ile karşılık verir. Uğru'nun Kadı'ya ilk sözü Yâsîn sûresinin bahsi geçen âyetidir. Âyete, mahşer günü insanın kendi ifadesine ihtiyaç duyulmayıp uzuvlarının kendisi hakkında şahitlik edeceğinden bahsedilmiştir. Ruhsatî, âyeti burada da edebî kaygı ile iktibas etmiştir. Kâinatın yaratılışı hakkında verilen örneklerde olduğu gibi bu âyeti de lafzen iktibas eden şair, ne şiirin veznine ne de edebî sanatlarla sadık kalmıştır. Şair, Uğru ve Kadı diyalogu vasıtası ile okuyucuyu bu âyeti anlamaya davet etmiştir. Kişi, dünyada yapmış olduğu kötülükleri, dinimizce hoş karşılanmadığını bildiği halde yaptığı fiilleri mahşer günü inkâr etse bile Allah tarafından dudakları mühürlenecek ve yaptığı günahlara, uzuvları şahitlik edecektir.

Ruhsatî, aynı âyete,

Huzûrda idemen inkâr elin dilin ider ikrâr
Hükûmet kurulur tekrâr senedine olın pişmân

ve

Yârın huzûr-ı Mevlâ'da ellerin
Dahi hem şahâdet ider dillerin

5 O gün onların ağızlarını mühürlerez; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder. (Yâsîn, 36/65).

6 Kadılar ateştedir.

mısralarında telmihte bulunmuştur. Kadı'ya, Allah'ın huzurunda pişman olacağını ve bu pişmanlığı ile işlediği günahları inkâr edemeyeceği gibi elinin, dilinin de kendisine şahitlik edeceğini söyleyen şair, Kadı vasıtasıyla yine okuyucuya öğüt vermektedir.

Şairin bu âyetten sonra Allah'ın 'ayıpları (günahları) örten' anlamına gelen "Uyûbu's-Settâr adını kullanması da dikkat çekicidir ve bahsi geçen âyetten sonra Allah'ın bu sıfatını kullanmış olması rastgele bir seçim değildir. Zira Allah dilerse kullarının günahlarına, onların dillerini mühürleyip uzuvlarını şahit tutacağı gibi dilerse günahlarını örtüp, onları affedecektir. Ruhsatî, hem Yâsîn sûresinin 65. âyetini hem de Allah'ın Uyûbu's-Settâr adını ard arda kullanarak okuyucuya Kur'ân'da Zümer, 39/53⁷ âyetinde belirtildiği üzere, Allah'ın merhametinden ümit kesilmeyeceği mesajını da vermek istemiştir.

Ruhsatî, hikâyenin devamında Kadı'nın halen Uğru'ya kendisini soymaması için yalvardığını aşâğıdaki mısralar ile anlatır;

Eğer beni incidirsen bu gice
Îmânın yok imiş senin zerrece

Âdemi inciden kimdir ey gözüm
Ya dev ola ya şeytân anla sözüm

Uğrı ider bu cevâbın ya nice
Sen ne oldun ben dev şeytân olunca

Bildirdin kendini bana âferîn
Şeyâtînler adûsıdır kâfirin

انا ارسلنا الشياطين **bildin mi**
علي الكافرين⁸ okudun anladın mı

Ya'ni Hak buyurmuş tahkik anları
Kâfire gönderdim ol şeytânları

Ruhsatî, bu mısralarda Kadı'nın Uğru'ya yalvarırken söylediği şeytan ve dev benzetmesi üzerinde durur. Kadı'nın düşüncesine göre insanı ancak devler ve şeytânlar rahatsız eder. Kadı'ya nazaran kıvrak bir zekâyâ ve daha fazla bilgiye sahip olan Uğru ise onun, kendince

7 De ki: Ey nefisleri aleyhinde haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

8 (Resûlüm) Görmedin mi? Biz, kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyankârlığa) sevk eden şeytânları gönderdik. (Meryem, 19/83)

hikmetli ve ustaca söylediği bu sözleri, Meryem suresinin 83. âyetini delil getirerek Kadı'nın aleyhinde kullanır. Kadı, başta Uğru'yu insanlara zarar veren devlere ve şeytânlara benzeten bir anda kendi kazdığı kuyuya düşer ve kâfir sıfatı ile vasıflanır. Uğru beyitte ben şeytan isem sen de kâfirsın demek istemektedir. Çünkü Uğru'nun söylediği âyetin mealine göre Allah kâfirler üzerine şeytânları göndermiştir. Ömer Nasuhi Bilmen, tefsirinde bu kimselerin yalnızca Allah'a şirk koşmakla kalmadıklarını aynı zamanda akla ve hikmete muhalif hareketlerde buldukları yorumunu getirmiştir (2000, c. 4, s. 2049). Ruhsatî'nin de sözlerini bu tefsire göre yorumladığımızda, şairin beyitte akla ve Allah'ın emirlerine uygun davranmayan, mesleğinin gereğini doğru bir şekilde yerine getirmeyen Kadı'ya, bu sebeplerden dolayı kâfir benzetmesi yaptığı düşünülebilir.

Ruhsatî, âyeti iktibas ederken bu sefer, diğer örneklerde olduğu gibi âyeti tek bir cümle olarak iktibas etmemiş, iki mısraya bölmüştür. Âyeti söylediği mısralardan sonra ise âyet mealini vermiştir. Her iki durum da, şairin metin içerisinde yaptığı bir değişimdir. Anlatım tarzını değiştiren şair, bu sefer hem âyeti iktibas ettiği mısralardan sonra hemen devamında anlamına değinmiş hem de sanat kaygısı ile âyeti, beyit içerisine yaymaya çalışmıştır. Ancak şair, burada da aruz veznini kullanmada başarısız olmuş, şiiirin vezni olan Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün kalıbını iktibasa yer verdiği beyte uygulayamamıştır.

Hikâyenin devamında Uğru, halen Kadı'yı soymamıştır ve aralarındaki konuşma devam etmektedir. Kadı, Uğru'nun Kur'an âyetlerini ve onların hükümlerini bildiği halde neden hırsızlık yaptığını aşağıdaki mısralarda belirttiği üzere anlayamamaktadır.

Kâdı itdi (eytdi) aklım cünûn eyledim

Bu işine ki ta'accüb eyledim

Okumuş 'ârif-i billâh olasin

Şânına düşmedik işi kılasin

Zü'l-Celâlî bu derece bilürsin

Sebeb ne ki böyle uğrı olursun

Niçün böyle zulm idersin 'âlimîn

لعنت الله علي القوم الظالمين⁹

Allah'ı bilen bir kimsenin kötülük yapmasını anlayamayan Kadı, en sonunda Uğru'ya Ar'râf sûresinin "Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerine olsun" mealindeki 44. âyetini söyleyerek Uğru'nun zâlimlerden olduğunu ima eder. Ancak Uğru, Kadı'nın bu sözlerinin de altında kalmaz ve bir önceki örnekte olduğu gibi kötü sıfatı Kadı'ya mâl etmesini bilir. Gece yola

9 Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerine olsun. (Ar'râf, 7/44).

çıkmaKla Kadı'nın kendisine zulmettiğini, dolayısıyla asıl zâlimin de yine kendisi olduğunu söyler. Yukarıda verilen beyitler içerisinde dikkat çeken bir diğer unsur ise son dan bir önceki beyitte şairin Allah'ın Zü'l-Celâl ismini zikretmiş olmasıdır. Zü'l-Celâl ismi, Kur'ân'da Zü'l-Celâl-i ve'l-İkrâm şeklinde Rahman sûresinin 27¹⁰. ve 78¹¹. âyetlerinde geçmektedir. Zü'l-Celâl, Allah'ın azâmet ve ululuğunu, kadrini, şânını, yüceliğini, her şeyden üstün olduğunu belirten ve diğer varlıklar için kullanılmayıp yalnızca Allah'a mahsus olan sıfatıdır. (Karagöz, 2011, s.176) Ruhsatî, Allah'ın bu ismini, beytin ihtiva ettiği korkutma, uyarma anlamlarına göre kullanmıştır. Kadı, bu ismini zikrederek Uğru'ya Allah'ın azâmet ve kibriyâ sahibi olduğunu hatırlatarak korkutmayı hedeflemiş böylece kendisini soymaktan vazgeçirebileceğini düşünmüştür. Şairin bu kullanımını aşağıdaki beyit ile ilişkilendirdiğimizde her iki beytin de anlam açısından birbirini tamamladığı görülecektir.

Uğrı didi gerçek didin efendi
Gice ile yola çıkan sen imdi

Sen kendine zulm idersin nideyim
Bâri şu kaftânı vir ki gideyim

Ruhsatî, bu iktibasta, Meryem sûresinin 83. âyetini kullanırken uyguladığı tarza benzer bir söyleyiş uygulamıştır. Âyeti, beyit içerisinde kullanan şair, bu sefer şiirin vezni de uygulamayı başarmıştır. Ancak bu sefer şair, âyetin manasını hemen devamındaki beyitte vermemiştir. Ruhsatî, hikâyede bu iktibastan önceki tüm âyetleri Uğru'nun dili ile söylemiş fakat burada ve bundan sonraki iktibaslarda âyetleri Kadı'nın dilinden vermiştir. Bu değişiklik de şairin anlatımı güçlendirmek için yaptığı uygulamalardan biridir denebilir. Yoksa Uğru'nun Kur'ân bilgisinin ve olumlu sıfatlarının, Kadı'nın da cahilliğinin ve menfi bir tip oluşunun değiştirilmesi gibi halk hikâyelerinin yapısına ters düşen bir durum söz konusu değildir.

Yukarıda zikrettiğimiz beyitlerden hemen sonra gelen beyitlerde de şair Kadı'nın, Uğru'ya kendini soymaması için yalvarmasını anlatır.

Kâdı itdi (eyitdi) nûr-ı dîdem
Gel bu gice azâd eyle ben gidem

Eğer bugün beni azâd idersen
Yüze gülüp merhametle söylersen

Gice yola çıkmam daha ben
Huzûrında tevbe idem Uğrı cân

10 Ancak azâmet ve ikrâm sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak. (Rahmân, 55/27).

11 Büyüklük ve ikrâm sahibi Rabbinin adı yücelerden yücedir. (Rahmân, 55/78).

Cenâb-ı Hak dolabını döndersin
Kismetini başka yüzden göndersin

وفي السماء رزقكم¹² didi mi
Yaradalı seni hiç aç kodı mı

Uğrı itdi âmennâ ve saddaknâ
Efendi hoş gelür sözün bu câna

Ta'âlallah seni bugün şaşırdı
Rızkım için tuzağıma düşürdi

Kadı, Uğru'yu kendisini soymaktan vazgeçirmek için yine âyetlerden delil getirir ve bu sefer Zâriyât sûresinin, "Semâda da rızkınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır" meâlindeki 22. âyetini söyler. Kadı, bu âyet ile Uğru'nun yaptığıının yanlış olduğunu söyleyip Allah'ın kul-ları için belli bir rızık verdiğini, Uğru'nun da rızkını yalnızca Allah'tan beklemesi gerektiğini öğütler. Seyyid Kutup adı geçen âyeti şöyle tefsir etmiştir; "İnsanoğlu her ne kadar rızkını yeryüzünde aramakta ise de çalışıp yorularak orada rızık peşinde koşmaktansa ötelelerden gelir rızık ve nasibi. Çünkü Kur'an, insanın gözünü ve ruhunu semalara çevirir... Oradan payına düşen ve kendisine lütfedilen rızık bekler... Yeryüzüne ve yeryüzündeki zâhirî rızık vâsıtalarına gelince, bu inananlar için birer âyettir" (Kutup, 1984, c. 14, s. 63). Yani bu âyette, rızkın semada olması durumu manevî bir durum iken Kadı âyeti tam olarak kavrayamamış ve bunu maddî rızık olarak anlamış ya da baştan beri belirtildiği gibi bu âyeti de kendi çıkarına göre yorumlamıştır. Fakat Uğru, Kadı'nın bu sözlerini de kendi lehine döndürmeyi başarmış ve Allah'ın, rızkını bu gece kendisine Kadı soymakla nasip edeceğini belirtmiştir. Burada Uğru'nun yorumu da mantıklı görünmemektedir. Ancak Uğru, bir hırsızdır ve onun bu şekilde davranmasında bir sakınca yoktur.

Ruhsatî, âyeti iktibas ederken de diğer örneklerde olduğu gibi sanat kaygısı gütmemiştir. Hem okuyucuya böyle bir âyetin varlığını göstermek hem de anlatımına güç katmak isteyen şair, iktibasa başvurmuş, âyeti beyit içerisinde zikretmiştir. Ruhsatî, bu beyitte de şiirin kalıbına uygun bir iktibas yapamamıştır.

Ruhsatî, yukarıda zikrettiğimiz beyitlerin hemen devamında

Söz uzandı sabah oldu hocamız
Bihamdülillah hayırlıdır gicemiz

12 Semâda da rızkınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır. (Zâriyât, 51/22).

هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون¹³

Beraber mi bilen bilmeyen ile
Elbet değil gözüm Uğrı'ya n'ola

Uğrı dir ki öyle amma ne lâzım
Gice ile yola çıkmak mı lâzım

mırsaları ile Uğru ve Kadı arasında geçen diyalogu devam ettirmiştir. Kadı, Uğru'ya vaktin artık sabaha yaklaştığını yani artık hırsızlıktan vazgeçmesi gerektiğini belirtir. Kendisinin âlim bir şahsiyet olduğunu belirtmek için de Zümer sûresinin “ ...Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” meâlindeki âyetini söyler. Uğru, Kadı'nın bu sözünü tasdik etmiştir ancak gece yola çıkılmayacağını bahane ederek Kadı'yı soymaya devam edeceğini belirtir.

Ruhsatî'nin bu örnekte de bir önceki örnekte olduğu gibi Uğru'ya, Kadı'nın dediklerini tasdik ettirdiği görülür. Fakat bu durum Kadı ile Uğru'nun değiştiğinin göstergesi olarak düşünülmemelidir. Zira Uğru da aynı âyetleri bilmektedir ve Kur'ân'da geçen sözleri zikrettiği için Kadı'yı onaylamaktadır. Şairin bu âyeti de beyit olarak değil, bir mısra gibi iktibas ettiği görülmektedir. Ruhsatî'nin hikâyeyi nazma aktarırken sanat kaygısından ziyâde didaktik bir amaca yönelmiş olması yine bu duruma sebep olmuştur. Beyitlerden bağımsız olarak zikredilen bu âyet de doğal olarak şiirin veznine uydurulmamıştır.

Uğru ile Kadı arasındaki pazarlık devam etmektedir. Kadı, Uğru'yu daha sakin bir bahçeye çağırır ve orada konuşmayı, sonra da ne istiyorsa Uğru'ya vermeyi teklif eder. Ancak hikâye boyunca Kadı'nın türlü oyunlarını anlayan ve tuzağa düşmeyen Uğru, bu durumda da Kadı'nın niyetini anlar.

Ey gözüm gel ki bahçeye gidelim
Senin ile bir istişâre idelim

Cümle esvâbımı çıkarup sana
Taslîm idem sen dir isen bana

Daha sana niçe ihsân ideyim
Sen sağol ben selâmet gideyim

Uğrı dir ki ister misin Kadı sen
Aldadup da götüresin beni sen

13 Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (Zümer, 39/9).

Zarâfetle beni başa götürüp
Bir ip ile on beş değnek götürüp

Ayaklarımı falakaya yıkasın
Sen selâmet bir kenara çıkasın

Kullarına emridesin elimi
Bir temizce bağladasın kolumu

Okuyasın Ve's-sâriku âyetin¹⁴
Kesdiresin ellerimi büsbütün

Efendi ben tehlikeden kaçarım
Soyunmazsan şimdi kanın saçarım

Kadı'nın oyununa gelmeyen Uğru, Kadı'ya o dönemde hırsızlara verilen cezayı ve yapılan muhtemel muameleleri sıralar ve en sonunda Mâide sûresinin 38. âyeti hükmünce ellerinin kestirileceğini bildiğini belirtir. Ruhsatî, âyeti bu sefer tam olarak değil bir kısmını beyit içerisinde zikretmiştir. Ruhsatî'nin Uğru İle Kadı Hikâyesi boyunca şiirin veznine uygun olarak yaptığı tek iktibas da budur denilebilir. Şair âyeti, şiirin kalıbı olan Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün veznine uygun bir şekilde iktibas etmiştir.

Arap kaynaklı ve halk arasında anlatılıp okunagelen ve Âşık Ruhsatî tarafından da nazma aktarılan Uğru İle Kadı Hikâyesi, bulunduğu makamı hak etmeyen bir Kadı'nın, hırsız diye küçümsediği Uğru karşısında küçük düşmesini ve bilgisizliğinden dolayı Uğru'nun hışmına uğramasını konu alan didaktik bir halk hikâyesidir. Hikâyede Ruhsatî, eserin taş baskısı nüshalarında geçen âyetleri zikretmiş, bu âyetleri metin içerisinde kullanmıştır. 473 beyitten müteşekkil bu kısa hikâyede Ruhsatî, Mülk, 67/5; Hicr, 15/16; Vâkı'a, 56/75; Burûc, 85/1; Sâffât, 37/88; Yâsîn, 36/39, 65; Meryem, 19/83; A'râf, 7/44, 54; Zâriyât, 51/22; Mâide, 5/38 ve Zümer, 39/9 âyetleri olmak üzere toplam on üç âyeti iktibas etmiştir. Ancak bir halk şairi olması dolayısıyla Ruhsatî, âyetleri metin içerisinde ustalıkla kullanamamış ve iktibasa yer verdiği beyitlerin hemen hepsinde aruz hatası yapmış ya da âyetleri beyitlerden bağımsız olarak zikretmiştir.

Metin incelendiğinde, âyetlerin didaktik bir kaygı ile metin içerisine yerleştirildiği tespit edilmiştir. Hem daha önceki anlatıcılar hem de Ruhsatî'nin yer verdiği âyetlerin geçtiği kıssalar hikâyenin, okuyucuya verdiği mesajın yoğunlaştığı yerlerdir.

14 "والسارق والسارقة فاقطمو ايديهما" "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin." (Mâide, 5/38)

Hikâyenin başta menfi biriymiş gibi gösterilen tipi olan Uğru ile sahip olduğu unvan dolayısıyla bilgin, âdil gibi sıfatlara sahip olması gereken ve müspet bir tip olduğu düşünülen Kadı arasındaki fark, metin içerisinde iktibas edilen âyetlerin vâsıtasıyla ortaya çıkmıştır denilebilir. Hırsız olmasına rağmen sahip olduğu bilgi ve kavrayış ile Kadı'yı yenmeyi başaran Uğru vasıtasıyla okuyucuya, kişilerin bilgisiyile ve yaptıklarıyla buldukları makama uygun davranmaları gerektiği anlatılmıştır.

Çalışmamızda, Uğru İle Kadı Hikâyesi'nde geçen âyetlerin ilk kısmını oluşturan kâinatın yaratılışı ile ilgili yedi âyet, (Mülk, 67/5; Hicr, 15/16; Yâsîn, 36/39; A'râf, 7/54; Vâkı'a, 56/75; Burûc, 85/1; Sâffât, 37/88) okuyucuya kâinatın yaratılışı ile ilgili bilgi vermek ve Kur'ân'da yaratılış konusunun nasıl anlatıldığını göstermek için iktibas edilmiştir denilebilir.

Kadı'nın kendisini savunmak ve Uğru'yu alt etmek için Zâriyât, 51/22; A'râf, 7/44 ve Zümer, 39/9 nolu âyetleri okumuştur. Ancak Kadı'nın bu tavrı kendisini Uğru'nun elinden kurtarmadığı gibi durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Hikâyenin bu kısmında okuyucuya, kişinin elindeki yetkiyi ve bilgiyi kendi menfaati için kötüye kullanmaması gerektiği mesajını verilmiştir.

Zümer sûresinin "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" meâlindeki âyetini kendi lehine kullanmak isteyen Kadı'nın aslında bulunduğu makamdan dolayı kibre kapıldığı anlaşılmaktadır ve bu âyeti kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Gerek halk arasında gerekse İslâm düşüncesinde Kur'ân âyetlerini bağlamından kopartarak ve anlamlarını çarpıtarak kullanmak hoş karşılanmayan bir davranıştır. Kadı, bu durumu bile bile âyeti, içerisinde bulunduğu hali lehine çevirmek için kullanır ancak ne yaparsa yapsın kendini üstün gördüğü Uğru'nun elinden kurtaramaz. Kadı'nın bu hali aslında hikâyenin başında hamdele, salvele ve dua kısmından sonra gelen giriş kısmında

Nazar kıl Kadı'nın nâmı nire varır son encâmı
Düşünüp giderken gamı aşar gider kafasından

Bağçaya varayım dirken safasın süreyim dirken
Murâda ireyim dirken virir kürki mâverâsından

Her kim bu gülşene uyar safâsını sonra tuyar
Nazar kıl bir Uğrı ayyâr kapar şimdi yakasından
mısralarında biraz olsun verilmiştir.

Uğru ile Kadı Hikâyesi'nde iktibas edilen toplam on üç âyet vâsıtasıyla hem metin içerisinde anlatımı güçlendirme yoluna gidilmiş hem de okuyucuya ve dinleyiciye bu âyetler aracılığıyla yukarıda bahsettiğimiz, bulunulan makama hem bilgi hem de karakter bakımından lâ-yık olmak gerektiği, sahip olunan makamın kibrine kapılıp başkalarının her ne olursa olsun küçük görülmemesi gerektiği gibi mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Bilmen, Ö.N. (2001). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi, İstanbul: Nesa Yayınları.
- Karagöz, İ. (2011). Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ, (2. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Özbek, A., vd. (2013). Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli, (6. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Kaya, D. (1985). Ruhsatı'nın Uğru İle Kadı Hikâyesi, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- (2010). Âşık Ruhsatı, (4. Baskı) Sivas: Buruciye Yayınları.
- Kurnaz, C. (1995). Felek. İslâm Ansiklopedisi (C.12, s.306-307). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutup, S. (1984). Fi-Zilâl-il Kur'an (C.12), İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Özdemir, A. (2008). Âşık Ruhsatı, İstanbul: Sivas Platformu Yayınları.
- Pala, İ. (2005). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, (14. Baskı), İstanbul: Kapı Yayınları.